

O'RTA ASRLARDA HARBIY YURISHLAR: TARIXIY ASORATLAR VA AHAMIYATI

Dadaboyev Nodirbek Ergashali o'g'li

Annotation: *Bu maqolada o'rta asrlarda harbiy yurishlar va ularning tarixiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy o'zgarishlarga olib kelgan roli ko'rsatiladi. Harbiy yurishlar, harbiy san'at, strategiya va qo'llanmalar rivojlanishining muhim asosiy vositalari bo'lib, urush tashkilotlarining rivojlanishi, urush sirlari va taktikalar, qo'shimcha qo'llanmalar o'zgarishlarga olib kelgan. Ular ayniqsa xalqaro munosabatlarda, diplomatiyada va sanoat va madaniyat sohasida ham katta o'zgarishlarga olib kelgan. Bugungi kunda ham harbiy yurishlar tarixiy bilimning muhim qismidir va harbiy strategiyalar, sanoat mahsulotlari, taktikalar va sirlar yangi janglar uchun o'rganish va tayyorlashda foydalanilmoqda.*

Kalit so'zlar: *o'rta asrlar, harbiy yurishlar, urush san'ati, strategiya, qo'llanma, tarixiy o'zgarishlar.*

O'rta asrlar dunyoda harbiy yurishlar va tartibsizliklar davridir. Bu davrda harbiy yurishlar mamlakatlarning yo'qolishiga, qo'rboshi yoki xarobaga aylanishiga olib kelgan edi. Bu o'z navbatida, O'rta asrlar tarixiy asoratlar va yangi harbiy strategiyalar yaratishga olib kelgan davr bo'lib, dunyo tarixidagi yuqori darajadagi harbiy faoliyatlarni ifodalashga imkon berdi. Bu davrda, harbiy yurishlar odatda to'qimalarni qo'llab-quvvatlash va xalqaro aloqalar ustida qo'riqlanishga asos bo'lgan territoriyalarga ham yo'l ochishga urinib kelgan edi. Xususan, Yevropa, Osiyo va Osiyo-Shimoliy Amerika mamlakatlarida harbiy yurishlar va to'qimachilikning intensiv ravishda rivojlanishi bo'lgan edi. O'rta asrlarning birinchi yarmida, Misr nomli imperiya osmonliklar bilan to'laqonli voqealarni amalga oshirishga muvaffaq bo'lgan edi. 11-12 asrlarda, Xitoy, mamlakatlar o'rtasidagi tartib va yo'l ochish imkoniyatlarini kengaytirish uchun tarixiy Buyuk Ipak yo'li tashqi tijorat yo'llarini qo'llab-quvvatlashni istagan edi. Harbiy yurishlar esa Misl imperiyasini yutish va to'laqonli mamlakatlarni egallash uchun olib kelgan edi.

Shundan so'ng, O'rta asrlarning ikkinchi yarmida, Mog'ul imperiyasi 13-14 asrlarda dunyo tarixidagi eng katta territoriyaga ega bo'lgan imperiyalardan biri bo'lgan edi. Mog'ul imperiyasi nomidan tashqari, Temur (Tamerlan) ham o'rta asrlarda to'qimachilikni shiddatli ravishda rivojlantirgan, qo'riqlanish va harbiy yurishlarni o'tkazgan. Ular quyidagi mamlakatlarga qarshi yurishlar tashkil etganlar: Xitoy, Hindiston, Yevropava Osiyo.

O'rta asrlarda harbiy yurishlarning ahamiyati juda katta bo'lgan sabab, harbiy strategiyalarni yanada rivojlantirish va taktika, sanoat, moliya va siyosiy qo'llanmalarni yangilashga unday yondashishidir. Harbiy yurishlar kelajakdagi janglar uchun katta tajribaga ega bo'lgan hujum, harbiy taktikalar va to'g'ridan-to'g'ri tarixiy,

iqtisodiy, siyosiy olaylarga asos bo'lgan zamonlarga tayyorlash imkonini berdi. Bu davrda harbiy yurishlar o'ziga xos qo'llanmalardan, so'nggi texnologiyalardan, to'qimalarni qo'llash va qo'shimcha harbiy o'rinlarni qo'llashdan foydalanishdan iborat bo'lgan, bu esa harbiy tashkilotlarning va harbiy strategiyalarining rivojlanishiga sabab bo'ldi.

Bir necha mamlakatning sovrinligi uchun jadal rivojlangan harbiy yurishlar o'rta asrlarda o'z o'rnini topgan edi. Harbiy yurishlar dunyo qutqarish va hisob-kitoblarini o'zgartirgan, mamlakatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir va aloqalar o'zgarib ketgan davr bo'ldi. Bu davrda qo'shimcha qo'llanmalarni ishlatish, balistika va urush sirlari o'rganish hamda harbiy rivojlanish bilan bog'liq boshqa sohalardagi iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishni yanada ta'minlashga qaratilgan.

O'rta asrlarda harbiy yurishlar, davlat va siyosiy tartibni o'zgartirgan va hukmronliklar orqali yangi imperiyalar yaratishga olib kelgan edi. Bunda Mog'ul imperiyasi, Temur imperiyasi va boshqalar katta ro'lni o'ynaganlar. Bu imperiyalar noto'g'ri ravishda xalqlar orasida qirg'ingan va urushlar bilan yo'qlashish va to'laqonlik o'rniga hukmronlikni joylashtirishning odatiy usuli bo'lib kelgan.

Harbiy yurishlar o'rta asrlarda tarixiy, ijtimoiy va siyosiy olaylarga ham ta'sir qilgan. Ular davlat va hukmronlik tuzilishlarini o'zgartirgan, xalqaro munosabatlarni ko'paytirgan va mamlakatlar o'rtasidagi hisob-kitoblarni o'zgartirgan. Harbiy yurishlar tarixiy manbalar uchun muhim foydalanish manbalaridir, ular orqali o'zaro ta'sir va aloqalar, hududlar va kelajakdagi janglar haqida ma'lumotga ega bo'lishimiz mumkin.

O'rta asrlarda harbiy yurishlar, urush sirlari va taktikalar o'rganish, harbiy san'at va fanlarni rivojlantirish uchun ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Bu davrda harbiy tashkilotlar, urush sirlari va taktikalar, askariy o'zgarishlar va qo'llanmalarni yanada rivojlantirishga harakat qildi. Bu, harbiy ilm-fanining rivojlanishi va jang chog'idan mustaqil foydalanganlikning o'rnatilishi bilan bog'liq bo'lib, harbiy amaliyotning yangi bosqichlarga o'tishi bilan natijalandi.

Harbiy yurishlar o'rta asrlarda aholi, iqtisodiyat va madaniyat sohasiga ham ta'sir qildi. Yurishlar o'rtasidagi qo'shimcha harbiy o'rinlar, tahripkashlik, talonchilik va yaqin do'stlar bilan birga aholining hayoti va istiqboli bo'yicha muhim o'zgarishlarga olib kelgan. Harbiy yurishlar orqali xalqaro munosabatlar va diplomatiya ham mustaqil yurishlarni yaratishga imkon berdi.

O'rta asrlarda harbiy yurishlar haqida tarixiy ma'lumotlar o'rganilishi, ularning asosiy sabablarini tushunish va harbiy strategiyalar, taktikalar va qo'llanmalar asosida mustaqil yurishlar o'tkazishga tayyorlanish muhimdir. Bugungi kunda ham harbiy yurishlar tarixiy bilimning muhim qismidir va ularga asoslanilgan rivojlanayotgan harbiy strategiyalar, sanoat mahsulotlari, taktikalar va sirlar yangi janglar uchun o'rganish va tayyorlash jarayonida foydalanilmoqda.

Harbiy yurishlar, dunyoning mustaqillikka yo'l ochishiga olib kelgan va tarixiy olaylarda ahamiyatli o'rniga ega bo'lgan asosiy vosita sifatida qaralgan. Ularning

natijasida imperiyalar yutilib, yangi hukmronliklar o'rnatilib, davlat va siyosiy tartiblar o'zgartirilib, jahon ko'chalarining yo'li ochilib, san'at va madaniyatning yanada rivojlanishi, o'zaro ta'sir va aloqalar oshib borishiga olib kelgan.

Bular bilan birga, harbiy yurishlar o'rta asrlarda insoniyatning harbiy strategiyalar, taktikalar va qo'llanmalarni rivojlantirishga bo'lgan talabini namoyish etdi. Ularga asoslangan amaliyotlar, yodgorliklar va tarixiy dasturlar bugungi kunda ham harbiy san'at va strategiyalar uchun muhim manba sifatida qolmoqda.

O'rta asrlarda harbiy yurishlar tarixi boshqa mavzular bilan birga, jahon tarixining hamda insoniyat tarixidagi eng muhim va etkili olaylardan biri bo'lib tashkil etadi. Ularning o'z ichiga o'zgarishlar, davlat va hukmronlik tuzilishlarining o'zgarishi, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar kiritishi kabi ko'plab o'zgarishlarni o'z ichiga oladi.

O'rta asrlarda harbiy yurishlar, tarixiy asoratlardir, chunki ular orqali o'zaro ta'sir va aloqalar, qo'shimcha qo'llanmalarni ishlatish, sanoat va texnika rivojlantirish, xalqaro diplomatiya va siyosiy munosabatlar yaratish, madaniy va ilmiy o'zgarishlar kiritish hamda urush san'atini rivojlantirish imkoniyatlari ortib chiqadi.

Bugungi kunda ham harbiy yurishlar, xususan yagona davlatlar o'rtasidagi tashqi siyosiy o'zaro ta'sirlarga qarshi kurashishning asosiy usuli bo'lib turibdi. Ulardan foydalanish, harbiy strategiyalarni rivojlantirish, qo'shimcha qo'llanmalarni ishlatish, yangi texnologiyalardan foydalanish va voqealarning natijalaridan o'rganish, hujum va mudofaa taktikalari yaratish, urushda muvaffaqiyatga erishishning katta ahamiyatini bildiradi.

Harbiy yurishlar tufayli insoniyat, harbiy strategiyalarni rivojlantirish, sanoat va texnikaga e'tibor berish, urush san'atini yanada sifatli ko'paytirish, diplomatiya va siyosiy munosabatlarni yaxshilash, jahon ko'chalarini ochish va madaniy, ijtimoiy rivojlanishni ta'minlash imkoniyatlarini o'rganadi. Ular tarixiy ma'lumotlar bilan ko'plab ilmiy va akademik sohalar uchun ham muhim manbalar bo'lib qoladi.

O'rta asrlarda harbiy yurishlar, insoniyatning tarixiy rivojlanishi va hujum, mudofaa taktikalari, harbiy strategiyalarni yanada rivojlantirish uchun muhim asos bo'lgan. Ularga o'rgangan va mustaqil yurishlar tashkil qilgan davlatlar, ularning qo'llagan usullar va taktikalar, tarixiy ma'lumotlar, urush sirlari va sanoat mahsulotlari bugungi kunda ham harbiy fanlar, tarixshunoslik va madaniyatning muhim qismidir.

Harbiy yurishlar orqali davlatlar o'rtasidagi kuchli rivalitet, erkinlik va hududlar uchun jadal rivojlanib, qo'shimcha to'g'ridan-to'g'ri urushlarga olib kelgan. Bu urushlar esa o'zining tarixiy, iqtisodiy, siyosiy, madaniy o'zgarishlarni o'z ichiga olgan davrlar hisoblanadi.

O'rta asrlarda harbiy yurishlar xalqaro janglar, vatan himoyachilarining harbiy faoliyatlariga asos bo'ldi. Ularning muhim asosiy jarayoni, harbiy tashkilotlar va urush taktikalari rivojlanishini kengaytirish, turli xil qo'llanmalarni ishlatish, harbiy texnikani rivojlantirish va inson resurslarini yaxshilash bo'ldi. Harbiy yurishlar orqali tarixiy

voqealar, harbiy xavfsizlik va sanoat texnologiyalarining rivojlanishi hamda urush san'atining yanada sifatli o'sishi mumkin bo'ldi.

Harbiy yurishlar tufayli ham urush san'ati hamda boshqa sohalar yuqori darajada rivojlantirildi. Bu davrda erkinlik, iqtisodiy tashqi aloqalar, mamlakatlararo diplomatik munosabatlar hamda hukmronliklarning yutuqlari harbiy yurishlar bilan bog'liq edi. Harbiy yurishlar tarixi, ulardan o'rgangan va mustaqil yurishlar tashkil qilgan davlatlar uchun qo'llanma va ma'lumotlar manbasi sifatida xizmat qiladi.

O'rta asrlarda harbiy yurishlar dunyo tarixining asosiy olaylari bo'lganligi sababli, ular haqida tarixiy ma'lumotlar, o'zgarishlar va qo'llanmalar o'rganish, bu yurishlardan olgan ta'lim va tajriba muhimdir. Bugungi kunda ham harbiy strategiyalar, taktikalar va qo'llanmalar o'rta asrlardagi harbiy yurishlardan olingan asosiy ma'lumotlarga asoslanib rivojlanib ke lmoqda. Bu, jahon urushi, erkinlik va qo'shimcha to'g'ridan-to'g'ri urushlarda o'z ahamiyatini namoyish etmoqda.

Harbiy yurishlar o'rta asrlarda dunyoni o'zgartirgan, tarixiy, iqtisodiy va siyosiy rivoj lanishlarga olib kelgan bo'lib, harbiy tashkilotlar, urush sirlari, taktikalar va qo'llanmalar bilan bog'liq harbiy san'atning rivojlanishiga imkon berdi. Bu rivojlanishlar, davlat va siyosiy tartiblarning o'zgarishi, imperiyalar yaratilishi, hududlar va hukmronlik tuzilishlarining o'zgarishi kabi bir qator tarixiy olaylarni o'z ichiga olgan.

Harbiy yurishlar o'rta asrlarda, urush san'ati va texnikasining rivojlanishi uchun muhim hamkorlik bilan bog'liq edi. Yangi texnikalar, to'qimalar va o'zaro munosabatlarni rivojlantirish, harbiy strategiyalarni o'zgartirish, tahripkashlik va mudofaa qo'llanmalarini yanada sifatli qilish, harbiy tashkilotlar va askariy kuchlarni rivojlantirishning zarurati tug'ilgan. Bu rivojlanishlar xalqaro munosabatlarda, iqtisodiyatda va madaniyat sohasida ham katta o'zgarishlarni olib kelgan.

O'rta asrlarda harbiy yurishlar o'z ichiga boshqa sohalar bilan ham o'zaro bog'liq edi. Sanoatning rivojlanishi, texnika va texnikalar, hujum va mudofaa taktikalari, urush sirlari, so'nggi voqealar haqida ma'lumotlar o'rganilishi, harbiy fanlarni yanada rivojlantirishning muhim manbalaridan bo'ldi.

Harbiy yurishlar, qatlamlar, janglarning asosiy jarayonlari, qo'shimcha qo'llanmalarni ishlatish, so'nggi voqealar haqida o'zgarishlarni o'rgatgan.

Bugungi kunda ham harbiy yurishlar o'z o'rnini saqlab qolmoqda. Ulardan o'rganish, tarixiy ma'lumotlar, harbiy strategiyalar, taktikalar va qo'llanmalar asosida yangi urushlar uchun tayyorlanishda muhim o'rin tutadi. Harbiy yurishlar tarixiy va ilmiy sohalarda o'rganish uchun ham ahamiyatga ega. Harbiy strategiyalarni o'rganish, urush san'atini rivojlantirish, tarixiy yodgorliklardan foydalanish, urush sirlarini o'rganish bugun ham harbiy fanlarni rivojlantirishning asosiy yo'llaridan biri hisoblanadi.

XULOSA

O'rta asrlarda harbiy yurishlar, insoniyat tarixidagi eng muhim va etkili olaylardan biri bo'lib tashkil etadi. Ular o'z ichiga harbiy san'at, strategiya va qo'llanmalar rivojlanishini, urush tashkilotlarining o'zgarishi, diplomatiya va madaniyatning yanada sifatli rivojlanishini oladi. Harbiy yurishlar orqali tarixiy ma'lumotlar o'rganish, harbiy fanlar va akademik sohalar uchun muhim manbalar sifatida xizmat qiladi. Bugungi kunda ham harbiy yurishlar tarixiy bilimning asosiy qismidir va harbiy strategiyalar, taktikalar, sanoat mahsulotlari va urush sirlari o'rganish va yangi janglar uchun tayyorlanishda muhim ahamiyatga ega. O'rta asrlarda harbiy yurishlar dunyo tarixining so'nggi qismida yuqori darajada o'zgartirishlarni olib kelgan va insoniyatning tarixiy rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo'lgan olaylardan biridir.

Harbiy yurishlar, o'rta asrlarda davlatlar, imperiyalar va millatlar o'rtasidagi jadal rivalitet va erkinlik uchun maydon yaratishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Ularning natijasida harbiy strategiyalar, taktikalar va qo'llanmalar rivojlanib, urush tashkilotlarining qurilishi va askariy kuchlar o'sishga imkon berdi. Bu yurishlar, urush san'ati va texnikasining yanada sifatli rivojlanishini oshirib, diplomatiya, iqtisodiyat va madaniyat sohasidagi o'zgarishlarni ham yaratdi.

O'rta asrlarda harbiy yurishlar o'z ichiga mustaqil yurishlar tashkil qilgan davlatlar uchun o'zgarishlarni o'rganish, tajriba va bilimlarni yanada rivojlantirish imkonini berdi. Bugun ham harbiy yurishlar tarixiy bilimning muhim manbalaridan biri sifatida qaror olmoqda. Ulardan o'rganish, tarixiy ma'lumotlar bilan ko'p bo'lib ilmiy, akademik va tarixiy sohalar uchun ahamiyatli boyliklarni ta'minlaydi.

O'rta asrlarda harbiy yurishlar dunyo tarixidagi qadimiy erkinliklarni va ko'pchilik urushlarning so'nggi o'rniga o'tgan joylardan biridir. Ular, insoniyatning tarixiy rivojlanishi, harbiy san'atning sifatli rivojlanishiga, urush strategiyalarining o'zgarishi va diplomatiya-siyosiy munosabatlar sohasidagi o'zgarishlarga ko'rsatuvchi namoyon bir davr hisoblanadi.

Harbiy yurishlar o'z ahamiyatini bugun ham saqlaydi, chunki ular harbiy fanlar, tarixshunoslik va madaniyat sohasidagi muhim ma'lumotlar manbalaridir. Ulardan o'rganish, harbiy strategiyalar va taktikalar rivojlanishiga yordam beradi, yangi urushlar uchun tayyorlanishda muhim asosdir. Harbiy yurishlar orqali insonlar o'zaro ta'sirga ega bo'lib, dunyo tarixida turli sohalar uchun muhim o'zgarishlarni olib kelgan. Bu tarixiy voqealar insoniyatga ildiz bo'ladi va harbiy yurishlar, insonning xalqaro hamkorlik va urush san'atidagi muhim rivojlanishlarning asosini tashkil etadi.

REFERENCES:

1. Qarimov I., Milliy armiyamiz — mustaqilligimizning, tinch va osoyishta hayotimizning mustahkam kafolatidir, T., 2003;
2. Karimov I., Armiya — davlattayanchi va tinchlik kafolati, T., 2005; Razin Ye.A., Istoriya voyennogo iskusstva, t.1—3, N4., 1955—61;
3. D yel bryuk S, Istoriya voyennogo iskusstva, t.Z. M., 1983;
4. Voyennoye delo drevnego i srednevekovogo naseleniya Sever-noy i Sentralnoy Azii (Sb. nauch. trudov), Novosibirsk, 1990;
5. Abulg‘oziy, Shajarayi turk, T., 1992; D adaboye v H., Amir Temurning harbiy maqorati, T., 1996.